

14.3

TORSDAGSSERIEN 8

Musikhuset kl. 19.00

Klaus Mäkelä, dirigent
Ilja Gringolts, violin

*J. S. Bach (ork. Webern):
Fuga (2:a Ricercata) à 6 voci BWV 1079/5* 11 min

Ludwig van Beethoven: Violinkonsert D-dur op. 61 45 min
Allegro ma non troppo
Larghetto
Rondo (Allegro)

PAUS 20 MIN

J. S. Bach (ork. Berio): Contrapunctus XIX BWV 1080/19 9 min

Felix Mendelssohn:
Symfoni nr 3 a-moll op. 56, "Den skotska" 40 min
Andante con moto – Allegro un poco agitato – Assai animato
Scherzo: Vivace non troppo
Adagio
Allegro vivacissimo – Allegro maestoso assai

Paus ca kl. 20.05. Konserten slutar ca kl. 21.20.

VÄNLIGEN KOM IHÅG ATT STÄNGA AV MOBILTELEFONEN!
Förbjudet att fotografera och att göra videoupptagningar eller ljudinspelningar under konserten.

JOHANN SEBASTIAN BACH (1685–1750) – ANTON WEBERN (1883–1945): RICERCARE UR MUSIKALISCHES OPFER BWV 1079

År 1747 besökte Johann Sebastian Bach hovet i Potsdam och det berättas att han där improviserade "i gammal stil" över ett tema som den musikintresserade Fredrik den store gav honom. Senare samma år sände Bach till kungen en komposition baserad på samma tema, *Musikalisches Opfer* BWV 1079, med dedikationen "Regis Jussu Cantio Et Reliqua Canonica Arte Resoluta" (RICERCAR).

Ett slags höjdpunkt i verket är en 6-stämmig fuga (Ricercata), med vilken Bach ville bevisa kraften i de gamla kontrapunktiska färdigheterna. Det är ingen tillfällighet att Anton Webern i sin sena dodekafoniska produktion tog fasta på just denna komposition och arrangerade den för orkester år 1935. Arrangemanget var en hedersbetygelse till barockens mästare och avsikten var att "visa upp verkets samhörighet på motivnivå och beskriva de känslor som detta väckte i mig".

Webern hade lagt märke till de spännande intervallförhållandena och betonade dem effektivt genom att splittra fugans sex stämmor i korta repliker för olika instrument – detta gör intryck av att vara ett slags pointillistisk målning av Bachs komposition. Weberns strävan var också att visa vilken modern tonsättare Bach i tiden varit och fortfarande är. De dynamiska accenterna och

växlande tempina i kombination med det aforistiska uttrycket ingår i den nya Wienskolans vokabulär, men gestaltningen som helhet vittnar om en romantisk, rent av pompös bild av Bach som även de modernistiska kompositörerna fallit offer för.

LUDWIG VAN BEETHOVEN (1770– 1827): VIOLINKONSERT D-DUR OP. 61

I sina pianokonsert utvidgade Ludwig van Beethoven målmedvetet den konsertstruktur som gått i arv från de föregående wienklassikerna. Violinkonsert D-dur op. 61 (1806) kom till ungefär vid samma tid som tredje pianokonserten men i den såg Beethoven sig vara tvungen att tillämpa sin nya stil försiktigare.

Symfoniska drag ingår även i violinkonserten men violinen kan inte göra sig gällande som motpart till en hel orkester. Tack vare tonarten kunde Beethoven betona soloinstrumentets klang och den tonala utvecklingen i stället för den tematiska argumenteringen. Orkestern får introducera de viktigaste musikaliska tankarna som violinen för vidare, kommenterar och varierar. Verket blev mycket längre än de traditionella wienklassiska violinkonserterna.

Violinkonserten skrevs för Franz Clement, konsertmästare vid Theater der Wien. Uruppförandet som ägde rum vid en välgörenhetskonsert år 1806 gick inte riktigt som den skulle. På senaste tid har man hävdat att Beethoven skulle ha tagit modell efter

Clement, vars konsert kom ut i tryck först mot slutet av 1900-talet. Vissa violinister i vår tid har, då de spelar Beethovens konsert, beaktat Clements konsert i sina kadenser och ornament.

Violinkonsertens första sats (Allegro ma non troppo) ger med en omfattande introduktion orkestern ceremonimästarens uppgifter. Ett rytmmotiv som presenteras av pukorna, ett slags motto, får en nyckelställning och dyker upp för att öka spänningen i olika avsnitt av satsen. Orkestern annonserar sonatformens vändningar men det är solisten som kommer med de individuella tankarna. Dess roll växer medan musiken avancerar och då vi kommit fram till solokadensen har initiativet redan övergått till soloviolin.

Den långsamma satsen (Larghetto) låter solisten inta scenen helt och hållet. Stilen är mera rent romantisk än i pianokonserterna. Träblåsarnas små solon är snarare små dekorationer som stöder violinens sjungande melodi och den idylliska friden bryts inte ens av orkesterns tyngsta repliker.

Finalen (Allegro) börjar utan uppehåll under solistens ledning. Det dansanta temat presenteras av soloviolin typiskt "delicamento", varefter orkestern får ta i med full kraft. Beethoven använder sig av virtuosa effekter som snarare är glatt lekfulla än demoniskt besatta. Till dem hör också ett diminuendo som föregår den massiva slutklämman.

Jämförd med pianokonserterna blev violinkonserten mera lyrisk, men inte för att skydda det fragila soloinstrumentet utan för att återspegla dess emotionella kraft. Förmågan att in-

stinktivt ana sig till de olika känslotillstånden visar i violinkonserten vägen till frid och balans.

JOHANN SEBASTIAN BACH (1685–1750) – LUCIANO BERIO (1925–2003): CONTRAPUNCTUS XIX

Die Kunst der Fuge BWV 1080 är Johann Sebastian Bachs ofullbordade sista verk. Den blinde mästaren dikterade för sin assistent det sista Contrapunctus (XIX). Bachs son lade till i manuskriptet: "Kompositören dog medan han skrev denna fuga, där namnet BACH använts som kontratema".

Bachs sista fugafragment kom också att höra till Luciano Berios sista verk. I sitt arrangemang av Bachs *Ricercare* strävade Anton Webern att med klangfärger skapa en splittrad melodi, medan Berio i sitt arrangemang av *Contrapunctus* (2001) trevar efter italienska nyanser, mildt sfumato och svala skuggningar.

I arrangemanget för 23 musiker tillägnat dirigenten Giuseppe Sinopoli skapar Berio mörka, varma färger där man fäster sig vid saxofonernas och harpans pikanta nyanser. Betoningen på blåsare hänvisar till Bachs orgel. Berio ville inte komplettera Bachs ofullbordade fuga utan för i slutet samman stämmorna till konstellationen B-A-C-H, ett slags disharmoniskt amen.

FELIX MENDELSSOHN (1809–1847): SYMFONI NR 3 A-MOLL OP. 56, "DEN SKOTSKA"

År 1829 sändes den unge Felix Mendelssohn av sin far ut på resa till England för att pröva om 20-åringen skulle komma till rätta på den konstnärsbana som han valt. Efter framgångsrika konserter i London reste Mendelssohn till Skottland för att bekanta sig med den ursprungliga keltiska kulturen och den orörda naturen.

På bergen vid stranden av ön Staffa fann han inspirationen till uvertyren *Hebriderna* op. 26, men dessförinnan fick han av kapellruinerna vid slottet Holyrood i Edinburgh impulsen till en ny symfoni. Finslipningen av den "skotska" symfonin lades emellertid åt sidan för Italienresan 1830-31 och den därmed förknippade A-dursymfonin.

Skotska symfonin fick vänta på att bli färdig ända till år 1842, då den uruppfördes i Gewandhaus i Leipzig. Verklig framgång fick symfonin samma år i England, då Mendelssohn tillägnade a-mollsymfonin till sin beundrarinna drottning Viktoria. Symfonins motiv är en fusion av det skotska höglandets landskap, historiska minnesbilder och Sir Walter Scotts romantiska berättelser, men någon veritabel reseberättelse innehåller den inte.

Symfonin börjar med en långsam introduktion (*Andante con moto*), som kom till vid Maria Stuarts kröningskyrka, ruinerna av Holyrood Chapel. Mendelssohn målar med breda penseldrag ett landskap som formats av his-

torien och naturen, innan han försiktigt startar ett vemodigt Allegrotema (*Allegro un poco agitato*).

En snabb acceleration ("assai animato") lyfter upp sjudande orkestrala krafter och leder till klarinettens introduktion av sidotemat. I genomföringen pågår en häftig kamp mellan melankoli och upphetsning. Sammanstötningen mellan de motsatta krafterna sköter Mendelssohn med full behärskning. I återtagningen uteblir övergångsmotivet men återvänder överraskande i codan i orkesterns vilda böljande storm. Utmattat klingar introduktionsmotivet i slutet med full god orsak.

Irriterad på briterernas vana att applådera mellan satserna bestämde Mendelssohn att den skotska symfonins fyra satser skall spelas utan uppehåll. Efter den monumentala första satsen följer ett scherzo (*Vivace non troppo*) som är ett av tonsättarens finaste konststycken i sitt slag. Dess rytm som hänvisar till skotska danser och dess havsnära muntra klarinettmelodi sveper över stråkarnas och blåsarnas staccato-ackompanjemang. Det andra temat är ett fint artikulerat, stillsammare staccato-motiv för stråkarna. I genomföringen sliter sig dessa motiv loss i en virtuos orkesterbalett som försvinner efter en kulminerande coda.

Den långsamma satsen (*Adagio*) är igen en sonatform. Första temat är en vemodig sång i stråkarna, det andra temat är som motvikt ett seriös och festligt marschmotiv presenterat av valthornen och träblåsarna. Andra temats våldsamma utbrott lyckas inte bryta satsens inneboende lugn och den slutar lika choséfritt som de tidigare.

I finalen som börjar beslutsamt (*Allegro vivacissimo*) har anglosaxiska kommentatorer velat höra de skotska klanernas krigiska övermod. Med enhälliga teman rusar sonatformen i början målmedvetet framåt sjudande av naturlig frenesi.

Efter en spännande genomföring fattar Mendelssohn ett personligt beslut. I stället för en coda kommer en kadens som bygger på första satsens introduktionstema (*Allegro maestoso assai*). Driven av det sublimes motivet höjer sig finalen till en apoteos i hornappeller stödda av stråkarna och i retoriska avslutande figurer.

Antti Häyrynen

KLAUS MÄKELÄ

Klaus Mäkelä har i hisnande takt trätt fram i det främsta ledet bland de inhemska dirigenterna. Han har från hösten 2020 utnämnts till chefsdirigent och konstnärlig rådgivare för Oslo filharmoniska orkester. Hösten 2018 tillträdde han både som förste gästdirigent för Sveriges Radios symfoniorkester och konstnärlig partner för Tapiola Sinfonietta. Under tre år kommer han Inom ramen för det senare uppdraget att dirigera samtliga Beethovens symfonier. Därtill inleder Mäkelä år 2019 sin period som konstnärlig ledare för Åbo musikfestspel.

Mäkelä har dirigerat nästan alla inhemska symfoniorkestrar och uppträder regelbundet som dirigent för de mest betydande av dem. I februa-

ri 2018 debuterade han med Radions symfoniorkester.

Mäkelä har redan hunnit göra en gedigen internationell karriär. I följd dirigerade han flera topporkestrar och inbjöds på nytt. Under denna och förra säsongen har han dirigerat eller kommer att dirigera bl.a. Oslos filharmoniker, Leipzigs radioorkester, Frankfurts radioorkester, Capitole de Toulouse, Orchestre de Paris, Orchestre national de Lyon, orkestrarna i Cleveland, Minnesota och Ottawa samt Metropolitan Orchestra i Tokyo.

Mäkelä debuterade som operadirigent vid Nationaloperan med Mozarts *Trollflöjten* i december 2017. Han har engagerats som Esa-Pekka Salonens assistent för Nationaloperans uppsättning av Ringen som börjar hösten 2019.

Mäkelä har studerat vid Sibelius-Akademien: orkesterdirigering för Jorma Panula och cellospel för Marko Ylönen, Timo Hanhinen och Hannu Kiiski. Han vann andra pris och valdes till publikens favorit vid XII cellotävlingen i Åbo 2014. Han har uppträtt som cello soloist med många inhemska symfoniorkestrar samt som kammarmusiker vid olika festivaler. Nuförtiden uppträder han ofta samtidigt som cellist och dirigent.

ILJA GRINGOLTS

"Man kan knappast spela violin mer expressivt och kompromisslöst än Gringolts", konstaterade Sddeutsche Zeitungs kritiker om ryssen Ilja Gringolts våren 2017. Han fick sin utbildning i S:t Petersburg och vid

Juilliard School i New York under ledning av Itzhak Perlman. Efter segern i Paganinitävlingen i Genua 1998 har han kommit att tillhöra världseliten.

Gringolts har uppträtt som solist med många topporkestrar på olika håll i världen. Till de senaste höjdpunkterna hör konserter med Bayeriska radions symfoniorkester, BBC Scottish Symphony Orchestra, Israels filharmoniker, Bambergs symfoniorkester samt symfoniorkestrarna i Taipei och Singapore.

Utöver den centrala grundrepertoaren tar Gringolts emot utmaningar också inom den moderna musiken och han har uruppfört verk av bl.a. Peter Maxwell Davies, Augusta Read Thomas, Christophe Bertrand och Michael Jarrell. Han är även intresserad av stiltrogen uppförandep Praxis av tidig musik. Numera är Gringolts professor i violinspel vid konstakademien i Zürich.

Förutom sina solistuppträdanden spelar Gringolts med i Gringoltskvartetten som han själv grundade år 2008 och som haft stor framgång bl.a. vid musikfestspelen i Salzburg och Luzern, Menuhinfestivalen i Gstaad, Edinburghfestivalen samt på Teatro La Fenice i Venedig. Till hans övriga partners inom kammarmusiken hör Jurij Basjmet, David Kadouch, Itamar Golan, Peter Laul, Aleksandar Madžar, Nicolas Alstaedt, Andreas Ottensamer, Antoine Tamestit och Jörg Widmann.

Gringolts har för olika skivbolag spelat in verk av bl.a. Bach, Beethoven, Paganini, Schumann, Tjajkovskij, Sibelius, Prokofjev, Stravinsky, Hindemith, Adams och Berio. Av dessa ingår Stravinskyinspelningarna i en

komplett utgåva av tonsättarens verk för violin.

Gringolts trakterar en Guarneri del Gesù från 1742–43.

RADIONS SYMFONIORKESTER

Radions symfoniorkester (RSO) är YLE:s orkester med uppgift att producera och befrämja finländsk musikkultur. Orkesterns chefsdirigent är Hannu Lintu som tillträdde sin post hösten 2013.

Radioorkestern grundades år 1927 och bestod av tio musiker. På 1960-talet utvidgades den till en fulltalig symfoniorkester. RSO:s tidigare chefsdirigenter är Toivo Haapanen, Nils-Eric Fougstedt, Paavo Berglund, Okko Kamu, Leif Segerstam, Jukka-Pekka Saraste och Sakari Oramo.

Vid sidan av de stora klassiska och romantiska mästerverken omfattar RSO:s repertoar en hel del ny musik och orkestern uruppför årligen ett flertal beställningar som gjorts av YLE. Till RSO:s uppgifter hör även att förse radions arkiv med friköpta inspelningar av hela den inhemska orkesterrepertoaren. Under spelåret 2018–2019 uruppför orkestern fyra verk som beställts av YLE.

RSO har spelat in på skiva musik av bl.a. Mahler, Ligeti, Eötvös, Sibelius, Lindberg, Saariaho, Sallinen, Kaipainen och Kokkonen samt premiärinspelningen av Armas Launis opera *Aslak Hetta*. Inspe­lningen av Bartóks violinkonserter med Christian Tetzlaff under Hannu Lintus ledning fick Gramophone Award

2018. En skiva med Sibelius tondikter och sånger fick International Classical Music Award (ICMA) 2018. Därtill nominerades den till Editor's Choice i tidskriften Gramophone i november 2017 och var BBC Music Magazines månadens skiva i januari 2018. Spelåret 2018–2019 gör orkestern skivinspelningar med musik av Lutosławski, Fagerlund och Beethoven.

RSO konserterar regelbundet på olika håll i världen. Under spelåret 2018–2019 gör orkestern en hemlandsturné under Hannu Lintus ledning till Jakobstad, Kauhajoki, Forssa och Lahtis.

RSO:s konserter sänds direkt på Yle Arenan och i Yle Radio 1 samt ges inspelade på Yle Teema & Fem och på Yle TV 1.